

Tisza mentén és Hunyad vármegyére terjedtek ki. Györffy Keánt is a Bár-Kalán nemzetségbe sorolja, amely nemzetség Ond törzséből eredt, és szerinte Keán a Kán nemzetség őse is egyben. Kristó más alapon gondolja magyar főembereknek őket, szerinte csak magyarnak maradhatott fenn emléke ebből az időből, amit Magyarországon élő leszármazottaik tarthattak fenn. A forrásokból tudjuk, hogy Géza véres háborúkat folytatott a Kárpát-medencében. Egyik személy, aki ellenfele lehetett, Keán volt. Ha ugyanis Belind, Kulán veje, hozta össze a házasságot a dunántúli Árpádok és az erdélyi gyulák között, akkor logikus, hogy a házassággal Géza is a Keán elleni szövetség tagja lett, Belind és Kulán fegyvertársaként. Tehát nem lehetetlen, hogy Géza részt vehetett a Keán elleni fegyveres harcokban. Ha a feltevések megállják helyüket, akkor a X. század második felében Keán azzal szerzett hírnevet, hogy testvérel Kulánnal, Belinddel (lehet, hogy az erdélyi Gyula rokona volt) és Gézával szemben is sikerrel tartotta területét, ami nem eshetett messze a Gyulák szállásterületétől. Ő lehetett az egyik tartományúr, aki sokáig emlegette Sarolt szépségét. Valószínű, hogy ez a Keán lesz az, akit Gyula legyőzése után Szent István levért. A forrás szerint Keán a bolgárok és a szlávok vezére, aki népével természeti fekvésétől fogva, igen megerősített helyen lakott. István Keánt nagy nehézségek árán legyőzte, megölte, hatalmas mennyiségű kincsét megszerezte. A külföldi személlyel történő Keán azonosítást a történészek elvetik, mert Sámuel cári, ceasari címet viselt, és nem a korai kán címet. A történészek különböző helyekre helyezik Keán országát. Ha figyelembe vesszük a forrás bolgár-szláv népességre vonatkozó adatát, akkor területét mindenféleképpen Dél-Erdélybe kell tennünk. Kristó geneológiai feltételezése szerint Keán Gyula leverésekor alig múlt ötvenéves. Úgy tűnik tehát, hogy a geneológiai megfontolás nem zárja ki a Géza-kori és az István-kori Keán azonosíthatóságát.

Keán területét, leverése után, István rokonára, Erdélyi Zoltánra bízta, de ez nem jelentette nemzetségének megszűnését. A szent király valószínűleg áttelepítette őket Baranya megyébe, ahonnan a XIII. században visszatérve a Kán nemzetség megteremtette az erdélyi vajda hatalmát. A nemzetség leghírhedtebb tagja Kán László oligarcha volt.

Kósa Kinga

Kizil Elma*

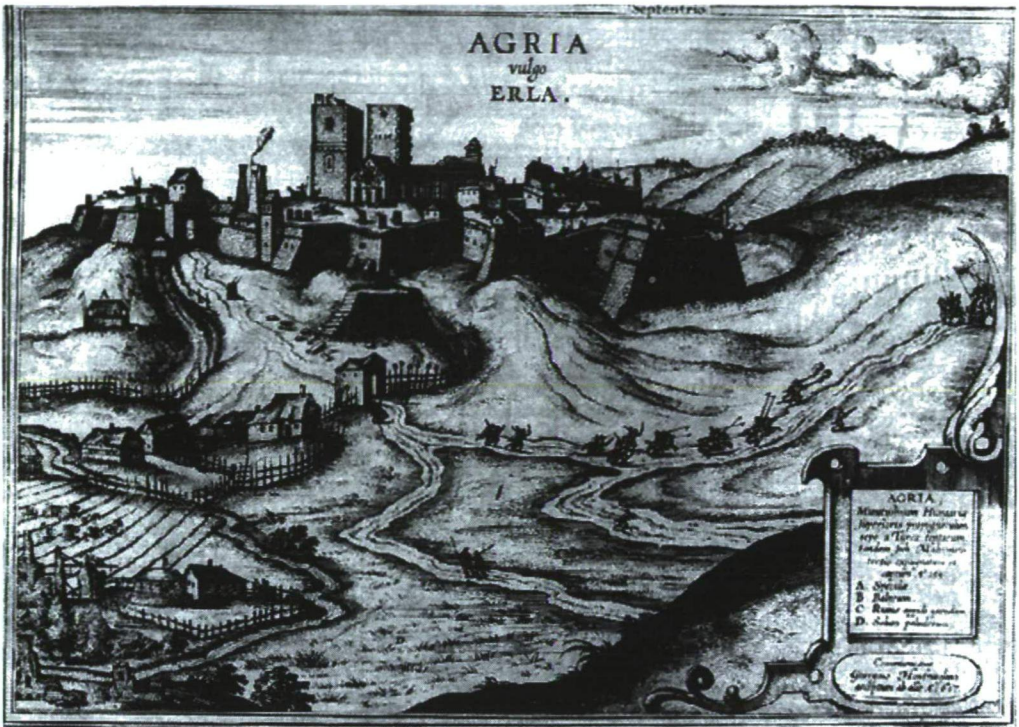
A török kori Eger városképe

Egerben a török uralom 1596-ban vette kezdetét, és 1687-ig tartott. Ez idő alatt a városkép teljesen átalakult. A következőkben ezt kísérlem meg bemutatni, különös tekintettel a jellegzetesen török épületekre.

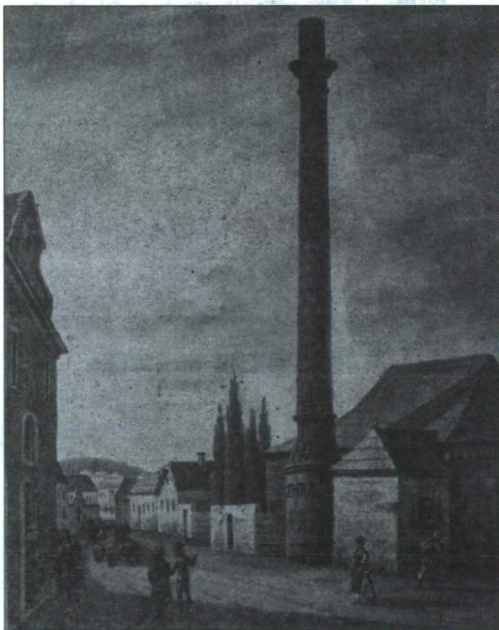
A török építészeti 1501–1610 között élte klasszikus korszakát. Magyarországi emlékei is némi eltolódással ebben az időben – 1550 és 1650 között – keletkeztek.

A városkép megrajzolásánál az utazók leírásain kívül jelentős segítséget nyújtanak a közvetlenül a város visszafoglalása után készült metszetek (pl.: Gian Giacomo de Rossi kiadásában megjelent rézmetszet 1687-ből; szintén tőle egy 1688-as ábrázolás; valamint a városról és a várról 1688-ban egy német mester által készített metszet). Fontos még

* Evlia Cselebi nevezi így Egert. Jelentése: Piros Alma.

Gian Giacomo de Rossi kiadásában megjelent rézmetszet, 1867-ből

Az egeri minaret. Ismeretlen mester litográfiája,
XIX. század közepe

megemlítenem Georgius Houfnaglius kiadásában (Civitates Orbis Terrarum) 1617-ben megjelent rézmetszetet. Ez azért érdekes, mert a török uralom idején, sőt annak is az első felében készült.

A török Eger merőben keleti város képét mutatta mecsetjeivel, minaréival, csorgó kútjaival. A város jelentős eltörökösödésére utal az is, hogy a tizenhét városrész közül tíz muzulmán volt és csak hét keresztény.

Maga a város nem volt annyira fényes, amennyire a török utazók látni szerették volna. Mind a török, mind a magyar városrészben keskeny, kanyargó utcák, kis ablakú, a külvilágtól elzárt házacskák épültek, alacsony emeletekkel. A török a ma is álló belső várat „magyar várnak” a külsőt pedig „német vár”-nak nevezte, s mindegyik városrésznek külön parancsnoka volt. A külső várban volt a janicsárok ka-

szárnyája. A belső várban lévő egykori püspöki palota az egri pasa palotájául szolgált, de ott lakott a janicsáraga is. A régi püspöki székesegyházat pedig hadiszertárként használták. A vár lábánál elhelyezkedő város, a török elnevezés szerint: a „vár külvárosa”.

Evlia Cselebi áradozva mesél a török földesurak palotáinak gazdagságáról. Arról, hogy ezek a házak mind erkélyesek, és óriási kertek tartoznak hozzájuk. Ezek a házak deszkaszindelyes, keramitos tetejű építmények. Cselebi szerint hétszáz lakásban és palotában volt fürdő. Ő írja még, hogy volt a városban négy medresze (egyházi jellegű főiskola), tizenkét alsófokú iskola és hét dervisiskola, valamint említ még öt kis fogadót, hatszáz boltot, huszonhat csorgókutat és negyvenhat imahelyet. A várost visszafoglaló császáriak szerint nem volt ilyen fényes a helyzet. Ők azt állapították meg, hogy a városnak nyolcszázötven lakóháza volt, de szerintük ezeknek a házaknak a többsége közös telekre épült, összezsúfolt, viskószerű faház. Emeletes ház alig volt, de ezeknek is az emelete fából volt.

A városfal építését a török idők előtt kezdték, de a törökök fejezték be. A négykapus városfalat ötkapussá alakították. (A városfalat három év alatt Köprülü Mehmed építette, és 1658-ban készült el.) A vár megerősítésével is foglalkoztak a törökök. A várfalat sok helyen megerősítették, és kapuvédő művet is építettek („Török kert”). A kapuvédő mű és a falsoros építését az 1617 utáni időszakra tehetjük, mivel a Houfnaglius-féle 1617-es metszeten még nem találjuk meg ezeket.

Mecset, dzsámi, minaret

A muzulmán templom a meszdzsid (mecset). A IX. századtól tesznek különbséget a „pénteki gyülekezési templom”, azaz a főtemplom (dzsámi), és a mecsetek (kápolnák) között. (Elöljáróban néhány szó arról, hogy mi jellemezte a hazai dzsámikat:

- délkeleti beállítottság (kibla),
- centrális alaprajz,
- északnyugati oldalon felmagasló minaret,
- bejáratukat kupolácskákkal fedett kis előcsarnok (karim) hangsúlyozta,
- a bejáratnál szemben van az imafülke (mihráb),
- az imafülkével szemben oszlopokon nyugszik a fából vagy kőből készült karzat, melyet sűrű farács (kafesz) védett,
- színes ablakok.

A mihráb két oldalán egy-egy hatalmas gyertyatartó állt, és a belső tér megvilágítására felfüggesztett mécsesek sora szolgált. A padozatot szőnyegek, gyékények voltak.)

Dzsámi céljára a török gyakran keresztény templomokat alakított át. Miután minden belső berendezést eltávolítottak, a frekókat lemeszelték, és a meszelt falakra díszes arab írással Korán-idézetek, vagy azokkal díszített feliratos táblák kerültek. A rövid idő alatt átalakított dzsámit rendszerint a várost elfoglaló szultánról nevezték el (pl.: Eger – III. Mehmed). Kis idő elteltével maguk is hozzáálltak dzsámik építéséhez.

A városban a muzulmánoknak három dzsámija állt. A külső várban a „szent zászló dzsámija”, amelyet valószínűleg a Szent Péter templomból alakítottak át, a belsőben a „pasa dzsámija” és a „pasa kis dzsámija”.

Sajnos, ma már Egerben egy dzsámit sem láthatunk, sőt maradványait sem. De maradt ábrázolás róla (pl. ismeretlen mester litográfiája a XIX. század közepéről), melyen láthatjuk a Kethüda-dzsámit és a hozzátartozó minaretet. A dzsámit a török uralom után

száznegyvennégy évig keresztény templomnak használták, majd 1841-ben romos állapota miatt egyik napról a másikra lebontották.

A dzsámi minaretje ma is áll, mint a török kori Eger legjellegzetesebb épén maradt emléke.

A dzsámik többnyire a róluk elnevezett városnegyedek (mahalle) központjai voltak. Több épület is a dzsámik köré épült. A Kethüda-dzsámi minaretje a XVII. sz. első harmadában épült, a lebontott dzsámival együtt. Ellentétben a magyarországi minaretekkel, melyek tizenkétszög alapúak, az egri tizennégyszög alapú. Huszonöt méteres hengertestében a hetven centiméteres csigalépcső 97 fokán keresztül juthatunk fel a körerkélyre (sefre). A körerkélyt gazdagon díszített hasábok és fülkék koszorúja támasztja alá. Az épület falát bemélyített síkdíszítmények szépítik; novaji vörös homokkő kváderekből készült.

A minaret részei: – a 3 méter átmérőjű lábazat, mely oldalán 5,5 méter magasságból futnak le az ismétlődő lándzsavégződésű, duzzadt, pontyhátú ívek, melyek plasztikusan válnak ki az alapsíkból;

– papucs (pabucs), melynek hajlásszöge 80°. Felületét diagonálisan keresztező, plasztikus pálcacatagok sora díszíti;

– a törzs (gödvé), 16,5 méter. Közel két méter vastag, délkeleti oldalán hosszúkás, keskeny rések;

– a 45 centiméter széles körerkély (serefe), melyet egy páratlan 5 tagozatú konzol-koszorú támasztja alá;

– a 8 méteres kas (petek);

– a 6 méteres kőszüveg, melyen címer található.

Eredetileg vörösrézrel burkolt kúp alakú fasüveg volt, mely 8–10 méteres lehetett. Csúcsán – Mekka irányára merőlegesen – aranyos félhold volt. A minaretet az 1890-es években ért villámcsapás miatt felújították. Ekkor készült el a ma is látható kőszüveg.

Sajnos, a mai napig sem tárták fel a minaret zsámolyát, sem pedig a dzsámi alapfalait.

Érdekes adat, hogy a törökök távozása után bevonuló császári csapatok a várbeli mecseteket kivéve tíz mecsetet találtak.

Ha a török városképről beszélünk, természetesen nem lehet kihagyni a török mindennapok egyik fontos tartozékát, a fürdőket. Fejlett fürdőkultúrájuk Egerben is tért hódított, itt tartózkodásuk kilencvenegy éve alatt. Eger ebből a szempontból azért érdekes, mert itt mindkét fürdőtípust megtalálhatjuk. Az egyik a természetes hévízforrásra épített termálfürdő (ilidzsa), a másik, a gőzfürdő (hamam). A két alaptípuson belül létezett egy harmadik típus, az ún. ikerfürdő (csifhamam). (Ez kéttraktusos közös tengelyre épült. Mindkét traktusnak külön bejárata volt. Az egyik a férfi, a másik a női részbe vezetett. Evlia Cselebi áradozva mesél az előkelők gazdagságáról. Arról, hogy hétszáz lakásban volt fürdő, és hogy az előkelők mind fürdőbe jártak.)

A muzulmán hit előírásokat szabott a fürdőzésre. Ilyen volt az, hogy medencés fürdőket csak gyógyforrások fölé építettek, mert a vallás szerint az állandó víz alkalmatlan a test megtisztítására. Ezen kívül a vallás tiltotta a férfiak és nők együtt fürdését.

Egerben négy fürdőről tudunk. Két hévízfürdőről és két gőzfürdőről. Evlia Cselebi három fürdőt említ: „...az egyik a férfiak, a másik az asszonyok, a harmadik az állatok részére...”. Az állatok fürdője bizonyonnyal az Arnaut fürdő melletti nagy, melegvizű tó.

Ugyancsak Evlia Cselebi két fürdő helyét meg is határozza: „egyik a belső vár kapuja alatt a hídfőnél... A másik a Kalmet-kapu közelében kisebbszerű, keskeny fürdő kályhá-

val...”. Arnaut pasa gyógyfürdője (termálfürdője): Más-más ábrázolásokon az Eger patak más-más oldalán láthatjuk. Így Georgius Houfnaglius 1617-ben kiadott könyvében és Chiarillo 1687-es ábrázolásán. Houfnaglius Balneum (B) névvel jelzi a fürdőt, Chiarillo Bagno Caldo névvel. A Houfnaglius-féle ábrázolásból következik, hogy 1600–1610 között épülhetett. 13,5 méter x 13,5 méter alapterületű volt. Belső tere nyolcszögletes. Falai fölé 11 méteres félgömb kupola borult.

Valide Szultana gőzfürdője a vár bejáratával szemben, a mai Dózsa György tér 1. sz. alatti ház udvarán volt. Másfél méterrel lejjebb a mai udvarszintnél megtalálták a fürdő alapfalait. Eddig az egyetlen feltárt tisztasági fürdő, melynek elrendezéséből következtethetünk elpusztult társaiéra.

Cselebi írja róla, hogy nagyon szép, kellemes vizű, hat kamrájú fürdő volt és az egész kupoláját vörös cserepekkal fedték. Több helyiségből állt. Az első négyzetes alakú, nagy kupolával fedett öltöző, melyben kabinok voltak. Innen csapóajtón át jutottak a dongaboltozattal fedett előtérbe. Itt az egyik oldalon előteres mellékhelyiség, a másik oldalon szárító-törülköző helyiség volt. Innen jutottunk a légfürdőbe. Ennek sarkaiban négy, egyenlő nagyságú, kupolás kis helyiséget alakítottak ki, ahová csapóajtó vezetett. A központi tér egyenlőszárú, görögkereszt alakú. Súlypontjában nyolcszög alaprajzú izzasztópádka (göbek tasi) volt, e fölött pedig csegelyekkel közvetített, 6 méter átmérőjű kupola. A helyiségben a levegő 30–50 °C lehetett. A vendég az izzasztóból a gőzkamrába vagy a szórtelenítőbe ment. Majd a bejövettelkor megtett úton visszatért az öltöző-vetkőző helyiségbe, ahol ismerőseit üdvözölve, s illatos kávézás közepette baráti társalgásba merült. Az izzasztóhelyiség mellett volt a kazánház. Feltételezhető, hogy ezt a fürdőt mindkét nem látogatta. (A férfiak délelőtt, a nők délután.)

1696-ban Budán kelt okmány – amely Johann Leonard Körnernek, a császári javak egri prefektusának halála utáni birtokait rögzíti – említi, hogy Körner birtokolta a „Hatvani kapu előtti török Bolondvárat és kertet”. Az egri nép úgy látszik Bolondvárnak nevezte a dervisek bektási kolostorát. Az épület még a XVIII. század második felében is állott.

Jacomo de Rossi rézkarcán is láthatjuk az épületet, valamint Chiarillo 1687-es ábrázolásán is ott van az a téglalap alakú épület, melyet Rossi is ábrázolt. A rajz mellett ott az épület meghatározása: „un monasterio Turchesco” (egy török kolostor).

Mindkét rézkarcon a Hatvani kapu közelében ábrázolja a kolostort, ezáltal össze- csengve Cselebi leírásával, melyben az szerepel, hogy „a Hatvani kapun kívül, fehér hattyú gyanánt álló kupolás épületben Dede szultán nyugszik, akinek ez a bektási kolostora.”

A városnak jellegzetes és igen fontos épülete volt a puszkapormalom, ez idő tájt a Burutkháne erődtímenye. Köprülü Mehmed pasa építette.

Végül pedig a Barátok hídjá néven ismert, a németek által a második világháborúban felrobbantott hídról szeretném megjegyezni, hogy török eredetű kőhíd volt.

Ezek után abban reménykedve búcsúzom az olvasótól, hogy sikerült gazdagabbá tennem ismereteit a török kori Egerről!